

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

BALTŲ PAPUOŠALŲ MOTYVAI ŠIUOLAIKINĖJE JUVELYRIKOJE

2013-12-16

ŽURNALAS: TAUTODAILĖS METRAŠTIS

TEMA: Taikomoji dailė

AUTORIUS: Eglė Liškevičienė

DATA: 2013-12

Meninė juvelyrika – viena iš sparčiausiai šiuo metu besivystančių taikomosios dailės šakų. Nauji techniniai pasiekimai vis plačiau atveria duris sudėtingų meninių idėjų realizavimui. Daugėja privačių studijų, atvirų menininkų dirbtuvių, siūlančių savo paslaugas – užsisakyti juvelyrikos kūrinius, bei susipažinti su įvairiomis metalo apdirbimo technologijomis, iš dalies diktuojančiomis ir šios srities meno tendencijas. Gyvename globalizacijos epochoje, todėl natūralu, kad vis dažniau atsigrežiame į savo baltišką pradžią ieškodami išskirtinumo, o baltų žalvario dirbiniai – išties neišsenkantis klodas, aukštu estetiniu lygiu stebinantis šiuolaikinį meno vartotoją. Malonu, kad baltiškoji tradicija vis dažniau įvairiomis formomis atgimsta autorinės juvelyrikos menininkų kūryboje. Tai itin akivaizdu jaunosios kartos amatininkų, dar tik pradedančių savo kūrybinį kelią, darbuose. Autoriai atsisako tautodailėje pamėgtos filigrano technikos, primenančios sovietmečio juvelyrikos tradicijas ir ieško naujų meninės raiškos būdų, artimesnių mūsų estetiniam suvokimui. Populiarėja ir autentiškų archeologinių dirbinių kopijos, pristatomos visuomenei įvairių renginių metu. Tokie dirbiniai leidžia susipažinti ir išbandyti mūsų protėvių naudotas metalo apdirbimo technikas, išanalizuoti dirbinių formas, dekoru elementus.

Baltų metalo dirbiniais būdinga savita stilistika, nepasižyminti labai plačia įvairove. Pagal motyvus papuošalus galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes – zoomorfinius bei antropomorfinius ir geometrinių stiliaus papuošalus. Šie motyvai naudoti skirtingose papuošalų grupėse, bei glaudžiai susiję su atlikimo technika. Pirmajai grupei priskiriami motyvai išimtinai sutinkami tik liejimo būdu pagamintuose dirbiniuose. Dominuoja arklio, žalčio ir paukščio kanonizuotas motyvas, nepadengtas paviršiaus dekoru. Antropomorfiniai atvaizdai naudoti retai, žinoma tik keletas išlikusių dirbinių.¹ Žymiai platesnė geometrinių stiliaus papuošalų grupė. Šių gaminių kompozicija tiesiogiai susijusi su funkcija – užsegimas neišskiriamas iš bendros gaminių architektūros. Bendrame papuošalų kontekste dominuoja nesudėtingos geometrinės formos. Viena iš labiausiai paplitusių – apskritimas su išryškintu centru. Ši forma sutinkama beveik visose papuošalų grupėse – segėse, smeigtukuose, kabučiuose, žieduose. Dirbinių dekoravimui naudoti ažūriniai ir reljefiniai ornamentai,

sukomponuoti centriškuoju, ištisiniu (tinkliniu) ir juostiniu būdais, bei mišrūs jų tipai. Reljefinis ornamentas, sutinkamas dažniau, juo puošti lietuviški bei kalstinėtų dirbinių paviršiai. Platesnis reljefinio ornamento paplitimas sietinas su paprastesne atlikimo technika, kuomet iš pirminių geometrinių motyvų (taško, brūkšnelio, koncentrinio apskritimo ir kt.) kuriamos sudėtingesnės kompozicijos, minėtus elementus išpaudžiant vaškinio liejimo modelio paviršiuje arba kalinėjant atitinkamų formų kalteliais metalo plokštelėje. Ažūrinis ornamentas dirbiniuose atlieka dvejopą funkciją – puošybines bei sudaro gaminio konstrukciją. Šio tipo ornamentai naudoti liejimo technika pagamintuose papuošaluose. Visiems baltų dirbiniams būdingas saikingas ornamento naudojimas siekiant paryškinti papuošalo formą ar atskirus jos segmentus. Paviršius skirstytas į dekoruotus ir lygius plotus, laikytasi simetrijos ir ritmo. Atskirais atvejais vienu iš pirminių motyvų dekoruotas visas dirbinio paviršius.² Senieji amatininkai papuošalų gamyboje nevengė ir tuo laikotarpiu techniškai prieinamų spalvinių sprendimų – žalvario dengimo sidabro plokštelėmis arba alavu, emaliu, puošyba mėlyno stiklo akutėmis. Nemažai baltų dirbinių stebina aukštu meistrystės lygiu.

Šiandieninėje meninėje juvelyrikoje baltų metalo dirbinių motyvai naudojami dvejopai: archeologiniai papuošalai kopijuojami, siekiant kuo tiksliau atkurti originalą, arba kuriami, naudojant panašią gaminio kompoziciją, dekoru elementus, konstrukciją. Pirmuoju atveju prarandama autorystė, tačiau amatininkas išlaisvina protėvių dirbinius iš muziejų erdvių ir gražina jiems prarastą funkciją – būti nešiojamiems. Tuo pat metu visuomenė supažindinama su gyvąja baltiškąsios kultūros dalimi, skatinama plačiau ja domėtis. Sekančiu atveju amatininkai renkasi individualius kūrybinius sprendimus, įkvėpimo semdamiesi iš senųjų meistrų palikimo. Nieko stebėtino, kad naudojamos tos pačios geometrinės formos bei jų junginiai. Visa eilė anksčiau minėtų pirminių motyvų, taikytų archajinių baltų papuošalų dekoravimui, persikelia į šiuolaikinius juvelyrikos kūrinius, įgaudami naujas išraiškas. Šie motyvai naudojami šiuolaikiškame kontekste – tampa gaminio forma, pateikiami modernia atlikimo technika, arba sudaro baltų dirbiniams nebūdingus junginius, tačiau dirbinio architektonika išlaikoma artima baltiškajai (1 pav.). Kai kurie iš šių elementų (dekoravimas skylutėmis, taškeliais, įkartėlėmis ir koncentriniais apskritimais) autorių naudojami analogiškai senųjų meistrų dirbiniams. (Vienas iš tokių pavyzdžių galėtų būti apvalių plokščiųjų papuošalų kraštelių dekoravimas įkartėlėmis.) Daugeliu atvejų archajiniai elementai pasirenkami kaip technologiškai patogūs sprendimai arba kompoziciškai priimtinos formos. Pastebima, kad į šiuolaikinę juvelyriką persikėlė tik universalūs simboliai, kiti nenaudojami kaip neaktualūs. Zoomorfinis ir antropomorfinis motyvai šiaudien papuošaluose sutinkami retai. Jie pateikiami stilizuotai, žaismingai. Pasireiškia kaip mums patrauklių naminių gyvūnų (pvz. katino) motyvai, neturintys gilaus simbolinio prado.

Šiuolaikiniams papuošalams, kaip ir daugumai baltiškų pirmtakų, būdinga aptaki geometrinė forma, pasižyminti panašia kompozicija – išryškintu centru, santūriu dekoru. Viena iš labiausiai amatininkų pamėgtų – apskritimas, sutinkamas segių, žiedų, auskarų ar kaklo papuošalų gamyboje (2 pav.). Vis dažniau paviršiaus dekorui pasirenkami ornamentai naudoti kitose taikomosios dailės šakose – tekstilėje ar medžio drožyboje. Populiarėja geometrizuotas augalinis motyvas – tulpės, lelijos ar gyvybės medžio. Tačiau puošyba ornamentu šiaudien nevaidina tokio svarbaus vaidmens, kaip baltų metalo dirbiniuose, elementai komponuojami laisviau, ne visada

paisoma simetrijos. (3 pav.) Tai vienas iš šiuolaikinės pasaulėžiūros atspindžių. Mūsų protėviai gyveno pagal griežtus gamtos – metų laikų, paros ciklus, kurie atsispindėjo ir jų ornamentikoje – ritmu, simetrija, skaičių sekomis. Šiandieną esant kitokiam gyvenimo ritmui, tai tapo nebe aktualu ir persikėlė į papuošalų kompoziciją. Tačiau išliko senųjų amatininkų naudotas dirbinio skaidymas į dekoruotus ir lygius segmentus, dominuojantis geometrinis motyvas.

Neatsiejamas nuo šių dienų papuošalų tapo spiralės motyvas, baltų naudotas tik įvijinių smeigtukų gamyboje. Šiandien šis motyvas pateikiamas ne tik kaip dirbinio konstrukcija, bet ir kaip paviršiaus dekoro elementas. (4 pav.)

Dviejų spalvų metalų junginiai taip pat užima svarbią vietą šiandienos papuošalo dizaine. Dažniausiai tautodailininkų dirbiniuose naudojami sidabro ir žalvario detalių deriniai (4 pav.). Senieji meistrai taupė tuo metu didžiulę vertę turintį sidabrą, jo plokštelėmis padengdami visą ar dalį žalvario dirbinio, o šiandien tai vienas iš meninės raiškos būdų.

Taip pat pastebimas ryškus siekis įvairiomis techninėmis priemonėmis sukurti archajiško, unikalaus, nepriklausančio konkrečiam laikmečiui papuošalo įvaizdį. Tam pajungiamą visa eilė techninių priemonių – gaminio paviršiaus sendinimas, grubios mechaninės jungtys, natūralus medžiagos (tame tarpe ir metalo) paviršius. Baltų dirbiniuose akivaizdus atlikimo technikos ir meno raiškos priemonių ryšys, o šiandienos amatininkai pasitelkia modernias technologines priemones archajiškumui sukurti.

¹ Iršėnas, Marius. *Antropomorfinis ir zoomorfinis motyvas baltų papuošaluose*. In: *Baltų menas* / Sud. A. Butrimas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 106.

² *Baltiškojo ornamento beieškant*: katalogas / sud. E.Griciuvienė, Vilnius, 1991, p. 65.